

Kapya atu ba Pol hatô hi Galesia Abô môn

Pol hatô abô êntêk hi hadêḅ avômalô êvhaviḅ takatu ba êmô plovins Galesia. Bôk hamô haviḅ thêlô ba hanaḅ Wapômbêḅ anêḅ Abô Mavi bêḅ hadêḅ thêlô ba intu êvhaviḅ Yisu (Ap 16:6; 18:23). Thêlô bêḅ anôḅ ma miḅ ḅê Israeḅ ami ma ḅê loḅ buyaḅ.

Havêḅ yam ma ḅê Israeḅ doho êlêm ma enaḅ hadêḅ thêlô ek nebalonḅ Mose anêḅ abô balabuḅ loḅ lôk nenḅothe iniḅ kupik êtôm ḅê Israeḅ ek nimbitak thêthônḅ êḅjêk Wapômbêḅ ma. Pol halaḅô abô êḅ, ma hatô kapya êntêk nena ḅê takatu ba êvhaviḅ Yisu Kilisi ma Wapômbêḅ halam i nena ḅê thêthônḅ. Ma ḅê takatu ba esopa balabuḅ iyom miḅ hatôm nimbitak thêthônḅ ami.

Hato hadêḅ 53 AD la.

Pol hêv lamavi

¹ Ya ma aposel Pol. Avômalô la miḅ elam ya ek yandum ku êntêk ami lôk miḅ anyôla hêv ku êntêk hadêḅ ya ami. Yisu Kilisi lo Kamik Wapômbêḅ thai da êv ku êntêk hadêḅ ya, ôpatu ba hik Yisu Kilisi liḅ hêk ḅama. ² Ya lôk aiyāḅ thêlô aêv kapya êntêk hadêḅ môlô avômalô ôdônḅ takatu ba ôêvhaviḅ ômô malak loḅ nenanena anêḅ plovins Galesia.

³ Alalôaniḅ Kamik Wapômbêḅ lôk Anyô Bêḅ Yisu Kilisi nêḅnêḅ iniḅ wapôm lôk labali êndêḅ môlô. ⁴ *Alalôaniḅ Kamik Wapômbêḅ anêḅ lahaviḅ ba Kilisi hêv yanida ek nêḅ alalô sa ek nêḅ kambom vê lôk epole kambom bôlônḅ

---

* 1:4: Gal 2:20

êntêk anêḡ yak takatu ba havalorḡ alalô loḡ vê. ⁵ Aêḡ ba nambô Kamik Wapômbêḡ anêḡ athêḡ lôkmanḡiḡ êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. Avanôḡ!

Abô Mavi ma doḡtom iyom

⁶ Ya kapôlôḡ hasorḡ kambom nena ketheḡ oyaḡ ma môlô ôvôliḡ dônim hadêḡ ôpatu ba bôk halam môlô hathak Yisu Kilisi anêḡ wapôm ma lêk môlô osopa abô yaḡda. ⁷ *Ma doḡtom abô êḡ ma miḡ Wapômbêḡ anêḡ abô ami. Yakô anyô doho lêk nendela môlônim auk ba nindum ek ninduviḡ Kilisi anêḡ Abô Mavi. ⁸ *Odaḡô! Yêlôda anaḡ abô yaḡda mena aḡela la anêḡ malak leḡ hanaḡ abô yaḡda hadêḡ môlô ba miḡ hatôm Abô Mavi sêbôk ba yêlô anaḡ hadêḡ môlô ami, êḡ ma tem yandam Wapômbêḡ ek imbuliḡ ôpêḡ. ⁹ Bôk yêlô anaḡ hadêḡ môlô yôv ma lêk yahananaḡ hathak loḡbô. Anyô late hanaḡ Abô Mavi hadêḡ môlô ba miḡ hatôm atu ba bôk owa anêḡ yêlô ami, êḡ ma tem yandam Wapômbêḡ ek imbuliḡ ôpêḡ.

¹⁰ *Ba yahananaḡ abô êḡ ek yandôk avômalô leḡiḡ lôk Wapômbêḡ la e? Mena yahadum ek avômalô nêḡê ya nena mavi e? Yahananaḡ abô êḡ ba hatôm sêbôk atu ba yahadum ku ek avômalô nêḡê ba nebam ya, êḡ ma ya miḡ Kilisi anêḡ anyô ku te ami.

Pol hanaḡ anêḡ ku lavôḡ

¹¹⁻¹² *Aiyaḡ thêlô, yalenḡhaviḡ môlô noyala nena Abô Mavi atu ba yahananaḡ hadêḡ môlô, êḡ ma Yisu Kilisi da hik thô hadêḡ ya. Ma miḡ anyôla hanaḡ mena yahawa hêk anyôla anêḡ auk lôk miḡ anyôla hadôḡ ya hathak abô êḡ ami. Milôk.

---

* 1:7: Ap 15:1,24   * 1:8: 1Ko 16:22   * 1:10: 1Te 2:4   * 1:11-12: Mat 16:17

¹³ *Môlô bôk olaḡô hathak yenaḡ bôk lo loḡ sêbôk ba yahasopa Israel iniḡ abô balabuḡ, ba yahêv vovaḡ bêḡ hadêḡ Wapômbêḡ anêḡ avômalô êvhaviḡ ba yahabuliḡ i.
¹⁴ *Ma ya lôklokwaḡ ek yasopa bumalô iniḡ bôk lo loḡ ba yahatitiḡ Mose anêḡ balabuḡ aleba yenaḡ auk hamôḡ ek apenena muk Israel vi iniḡ. ¹⁵⁻¹⁷ *Ma doḡtom Wapômbêḡ da hadum ba hik nakaduḡ thô hadêḡ ya ek yanaḡ Abô Mavi esak nakaduḡ bêḡ êndêḡ avômalô loḡ buyaḡ. Sêbôk ba yahamiḡ wakatik kapô denaḡ, ma bôk habi baḡ hayô hêk ya lôk halam ya yôv hathak anêḡ wapôm. Ba intu yaha Alebia vêm ma yahavôhalêm Damaskas hathak loḡbô. Miḡ yahaḡ hik anyôla liḡ lôk yaha Jelusalem ek yaḡgê aposel takatu ba ibitak êmôḡ ek ya ami.

¹⁸ *Sondabêḡ lokwaḡlô hale ba hi, êḡ ma yaha daku Jelusalem ek yanaḡ abô imbiḡ Pita. Ma yahamô haviḡ yani hatôm wak laumiḡ ba labaheḡvi. ¹⁹ Ma doḡtom miḡ yahayê aposel vi ami ma yahayê Jems iyom, Yisu yaḡ molok. ²⁰ Ba intu abô êntêk ba yahato hadêḡ môlô, ma yahaḡ abô avanôḡ hamiḡ Wapômbêḡ ma. Ma miḡ abôyaḡ ami. ²¹ *Vêm ma yaha plovins Silia lo Silisia. ²² Ma avômalô ôdôḡ takatu ba êvhaviḡ Yisu Kilisi êmô Judia êthôḡ ya paliḡ. ²³ Thêlô elaḡô abô takatu ba avômalô vi enaḡ hathak ya iyom nena, “Sêbôk ma ôpêḡ hêv vovaḡ hadêḡ alalô ba habuliḡ abô êvhaviḡ. Ma doḡtom lêk hanaḡ abô êḡ bêḡ.” ²⁴ Ma avômalô takêḡ êyê yenaḡ ku ba êbô Wapômbêḡ anêḡ athêḡ.

2

Aposel êlôk hathak Pol anêḡ ku

¹⁻² *Sondabêḡ hatôm 14 hale ba hi yôv ma Wapômbêḡ

---

* 1:13: Ap 8:3   * 1:14: Ap 22:3   * 1:15-17: Ais 49:1; Gal 2:7   * 1:18:
 Ap 9:26-27   * 1:21: Ap 9:30   * 2:1-2: Ap 15:2

miñ hik anêñ lahaviñ thô ek yana Jerusalem. Aêñ ba yahavôha daku hathak loñbô. Ma Banabas hi haviñ ya ma yahawa Titi haviñ. Ma yahalam avômalô êvhaviñ iniñ ñê bêñbêñ ba yêlô amô unyak kapô ma yahanañ yenañ ku lavôñ hathak Wapômbêñ anêñ Abô Mavi atu ba yahêv hadêñ avômalô loñ buyañ ek yêlô sapêñ kapôlôñiñ doñtom ek ku êñ injik anôñ. ³ Ñê bêñbêñ takêñ elañô yenañ abô ba leñiñmavi hathak ma miñ enañ nena yêlô nañgothe Titi anyô Glik atu anêñ kupik ami. ⁴ *Ku êñ anêñ ôdôñ nena sêbôk ba aiyañ doho atu ba esopa abô yanđa ivuñ iniñ auk ma ibitak êyô yêlô kapô ba êlêm ek neyala yêlôaniñ auk esak Yisu Kilisi lôk aisê ba balabuñ neñgothe kupik miñ havalon alalô loñ hathak loñbô ami. Yakô iniñ auk êñ embalon alalô loñ ba namô balabuñ vibiy esak loñbô. ⁵ Ma yêlô miñ alôk hathak ñê êñ iniñ auk neñgothe Titi anêñ kupik ami, ma milôk ek Abô Mavi êñ anêñ anôñ injik imiñ môlô.

⁶ Ma doñtom ñê bêñbêñ takêñ miñ eyabiñ yenañ auk ami. Môlôda obam thêlô nena ñê bêñbêñ ma doñtom Wapômbêñ miñ hayê nômkama takatu ba hêk loñ yayiñ ami. Aêñ ba yada yenañ auk nena thêlô ma ñê bêñbêñ, êñ ma nôm oyañ. ⁷ *Ñê bêñbêñ takêñ êyê nena Wapômbêñ bôk hêv ku yanañ anêñ Abô Mavi bêñ êndêñ avômalô loñ buyañ hatôm hêv ku hadêñ Pita ek enañ êndêñ avômalô Israêl. ⁸ Wapômbêñ hêv lôklokwañ êñ hadêñ Pita ek indum ku aposel êmô avômalô Israêl malêvôn. Ma hêv lôklokwañ hadêñ ya aêñ iyom ek yandum ku aposel êmô avômalô loñ buyañ malêvôn. ⁹ Jems lo Pita ma Jon ñê takatu ba môlô ôyê hatôm ñê bêñbêñ, thêlô takêñ êyê nena Wapômbêñ hêv anêñ wapôm ek yandum ku êñ imbiñ. Ba intu ekam yayi lôk Banabas ma ewa yayi

---

* 2:4: Gal 1:7; 5:1,13   * 2:7: Ap 22:21

hatôm iniñ iviyañ ek nandum ku êmô avômalô loñ buyaņ malêvôn ma thêlôda nindum ku nê mô avômalô Isael malêvôn. ¹⁰ *Ma thêlô êv abô doņtom iyom hadêñ yai ek nanê m avômalô sawa takatu ba êvhaviñ sa. Ku êñ bôk haliñ ya bô ba hapôviñ ya ek yandum.

Pol hanañ Pita anêñ kambom bêñ

¹¹ Sêbôk atu ba yahamô Antiok ma Pita hayô ba yai amô vê m ma hadum kambom te. Yahayê ma yahathañ yai nena, ¹² * “O ma anyô hothak hoañ nô m haviñ avômalô loñ buyaņ takatu ba miñ engothe iniñ kupik ami ma êvhaviñ Yisu Kilisi. Ma doņtom Jems anêñ ñê ku takatu ba evaloñ auk nengothe kupik loñ êyô, ma hôkô ba hôpôlik lôk hôvôliñ dô m im ek avômalô loñ buyaņ takêñ. ¹³ Ma anê m auk lôkbañ êñ havô v avômalô êvhaviñ vi anêñ Isael aleba havô v Banabas haviñ.”

¹⁴ Yahayê nena lêk etak Abô Mavi anêñ loñôndê ba even mayaliv, êñ ma yahamiñ piklêvôn ma yahanañ Pita bêñ nena, “O ma anyô Isael te ma doņtom lêk hôyô loñ êntêk mô ñ ma hotak avômalô Isael iniñ kobom ba hoañ nô m mayaliv haviñ avômalô loñ buyaņ. Ma doņtom lêk huik auk êñ liliñ ba hudum ek osopa Mose anêñ balabuñ esak loñbô ba hôpôlik hathak avômalô loñ buyaņ takêñ. Aisê, hudum ek ôpôviñ avômalô loñ buyaņ ek nesopa Mose anêñ abô balabuñ e?”

Ôpatu ba hêvhaviñ Yisu ma anyô thêthôn

¹⁵ Yêlôaniñ wakatik lo wakamik ma avômalô Isael ba yêlô ma miñ abitak anêñ avômalô loñ buyaņ takatu ba elam nena ñê daluk ami. ¹⁶ *Ma yêlô ayala nena ôpatu ba hêvhaviñ Yisu Kilisi, ma Wapômbêñ halam yai nena

---

* 2:10: Ap 11:29-30   * 2:12: Ap 11:3   * 2:16: Ap 15:10-11; Lom 3:20-28; Gal 3:11

anyô thêthônj. Ma ôpatu ba hasopa Mose anêj abô balabuñ, yani ma mi. Ma yêlô bôk abitak thêthônj hatôm avômalô loj buyañ hathak ale kapôlônij liliñ ba aêvhaviñ Yisu Kilisi. Ma miñ hathak abô balabuñ ami ek malê nena abô balabuñ miñ hatôm indum ba anyôla imbitak thêthônj ami.

¹⁷Ma doñtom anyôla hanañ nena balabuñ ma nôm oyañ ma êvhaviñ iyom intu nôm anônj ba hadum mayaliv, êj ma avômalô tem nêgê Kilisi êtôm kambom anêj alañ. Êj ma auk lokbañ anônj! ¹⁸Yahavôliñ yadômiñ ek abô balabuñ ma doñtom haveñ yam ma yahik auk êj liliñ ba yahayê nena balabuñ ma lêk nômbênj ba yahasopa. Êj ma hik thô nena ya ma anyô yahabuliñ abô balabuñ. ¹⁹Lôk abô balabuñ êj hik ya vônô ek batu yamô lôkmala imbiñ Wapômbênj. ²⁰*Bôk ik yai lôk Kilisi vônô hathak alovalañsij. Yada ma miñ yahamô lôkmala hathak loñbô ami. Ma doñtom Kilisi da lêk hamô lôkmala hamô yakapôlônj. Lôkmala êj intu hamô yaleñvijkupik hatôm yahêvhaviñ Wapômbênj Nakaduñ, ôpatu ba lahaviñ ya ba hêv i ek nêm ya sa. ²¹Avômalô doho enañ nena yahanañ abôma hathak abô balabuñ lôk yahavôliñ yadômiñ hadêj Wapômbênj anêj wapôm. Ma doñtom miñ yahadum aêj ami. Abô balabuñ hadum ba alalô abitak thêthônj hêk Wapômbênj ma, êj ma Kilisi anêj ñama lêk habitak hatôm nôm oyañ.

3

Kobom nasopa balabuñ lôk êvhaviñ

¹Galesia môlô avômalô molo. Ya bôk yahik Yisu Kilisi thô hadêj môlô yôv hatôm lêk môlô ôyé êthôkwênj hamiñ alovalañsij ba opalê intu halela môlônim auk?

²Yaleñhaviñ yandañô môlônim auk. Môlô bôk osopa

---

* 2:20: Gal 1:4

balabuŋ ba owa Lovak Matheŋ? Mena olaŋô Abô Mavi lôk ôêvhaviŋ ba intu owa Lovak Matheŋ êŋ? ³ Môlô molo e? Lovak Matheŋ bôk hadum ku ba bôk ôêvhaviŋ yôv. Ma donjom môlô osoŋ nena miŋ ôyô unjlov ami denaŋ ba intu owa lôklokwaŋ hêk balabuŋ ek unŋwik ku êŋ daŋ siŋ e? ⁴ Aêŋ ba malaiŋ takatu ba bôk ôpôm hêk ôêvhaviŋ êŋ ma nôm oyaŋ e? Yakô anôŋ êŋ la. ⁵ Môlô othak osopa abô balabuŋ ba intu Wapômbêŋ hêv Lovak Matheŋ lôk hadum nômbithi hêk môlô malêvôŋ e? Mi. Hêv hathak olaŋô Abô Mavi ba ôêvhaviŋ. ⁶ Môlô lemimimbi esak Ablaham. Bôk eto nena,

“Ablaham hêvhaviŋ Wapômbêŋ anêŋ abô ba intu halam
yani nena anyô thêthôŋ.” *Môŋ Anôŋ 15:6*

⁷ Ba intu noyala nena ñê takatu ba êvhaviŋ iyom intu Wapômbêŋ hayê thêlô hatôm Ablaham nali.

⁸ *Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ nena avômalô loŋ buyaŋ tem nênemimibiŋ ba Wapômbêŋ endam i nena ñê thêthôŋ hatôm bôk hanaŋ Abô Mavi êŋ bêŋ hadêŋ Ablaham nena,

“Esak o iyom ma avômalô lodôŋlodôŋ anêŋ loŋ buyaŋ tem
neja mek mavi.” *Môŋ Anôŋ 12:3*

⁹ Ablaham ma ôpatu ba bôk hêvhaviŋ ba intu Wapômbêŋ hadum mavi hadêŋ yani. Ma avômalô takatu ba êvhaviŋ ma tem indum mavi êndêŋ i êtôm bôk hadum hadêŋ Ablaham.

¹⁰ *Avômalô takatu ba esoŋ nena esopa balabuŋ ma tem nimbitak thêthôŋ ênjêk Wapômbêŋ ma lêk êmô malaiŋ bêŋ kapô yôv. Hatôm bôk eto nena,

“Avômalô takatu ba êv yak hathak abô balabuŋ bute lôk
miŋ esopa balabuŋ takatu ba bôk eto hêk kapya
balabuŋ dedaŋ mavi ami ma lêk êmô malaiŋ bêŋ
kapô yôv.” *Lo 27:26*

* 3:8: Stt 18:18; 22:18; Lom 4:3,16   * 3:10: Lo 27:26

¹¹ *Ma buyañ hanañ nena,
 “Avômalô takatu ba êvhaññ intu ibitak thêthôn ba tem
 neja lôkmala.” *Habakuk 2:4*

Aêñ ba auk êntêk lêk habitak yaññ yôv nena abô balabuñ
 miñ hatôm indum ba avômalô nimitak thêthôn ami.
 Milôk. ¹² Ma bôk eto hathak abô balabuñ nena,
 “Anyô hasopa abô balabuñ sapêñ,
 êñ ma balabuñ hadum ba ôpêñ tem enja lôkmala.” *Wok
 Plis 18:5*

Aêñ ba êvhaññ miñ hamô balabuñ êñ kapô ami. ¹³ *Lôk
 eto abô buyañ nena,
 “Wapômbêñ tem imbuliñ ñê takatu ba êthôkwêñ hamiñ
 alovalaññsiñ.” *Lo 21:23*

Ma Wapômbêñ habuliñ Kilisi ba intu hêv alalô vuli
 hêk balabuñ anêñ vovañ ¹⁴ ek avômalô loñ buyañ tem
 nêñemimbiñ Yisu Kilisi imbiñ ba neja Lovak Matheñ atu
 ba bôk habutiñ abô hathak ek thêlô neja mek mavi takatu
 ba Wapômbêñ bôk hêv hadêñ Ablaham lôk anêñ nali.

Wapômbêñ anêñ tabô lôk balabuñ

¹⁵ Aiyañ thêlô, môlô lêk oyala alalôaniñ kobom katô.
 Avak tabô ma hatôm nanêm vê, e? Mena hatôm nambak
 tabô yañ imbiñ e? ¹⁶ *Wapômbêñ bôk havak abô haviñ
 Ablaham lôk anêñ su lukmuk yôv. Ma miñ hanañ hathak
 su lukmuk lôkthô ami. Hanañ hathak doñtom iyom. Su
 lukmuk êñ intu Kilisi.

¹⁷ *Aêñ ba Wapômbêñ havak tabô haviñ Ablaham. Ma
 sondabêñ hatôm 430 hale ba hi ma abô balabuñ hayô.
 Ba intu balabuñ atu ba haveñ yam miñ hatôm edabêñ
 Wapômbêñ anêñ abô atu vê ami. Bôk havak yôv haviñ
 Ablaham ba lôklokwañ ba miñ hatôm nêñ vê ami.

* 3:11: Gal 2:16 * 3:13: Lo 27:26; Lom 8:3 * 3:16: Stt 12:7; 13:15; 24:7

* 3:17: Kis 12:40

18 *Wapômbêñ hêv anêñ wapôm ba havak tabô ba hêv anêñ lamavi hadêñ Ablaham ma miñ hêv hathak balabuñ ami. Ba intu balabuñ havatho lamavi êñ loñ, êñ ma tem nêv tabô êñ vê.

19 *Ma hêv balabuñ eka? Avômalô idum kambom ba intu hêv balabuñ halêm ek injik iniñ kambom thô endeba Kilisi imbitak am, Ablaham anêñ su lukmuk atu ba Wapômbêñ havak abô hathak ek êlêm. Anjela êv hadêñ Mose ma Mose hi hêv hadêñ avômalô. 20 Mose hamiñ malêvôñ ek avômalô Israël ma Wapômbêñ. Ma doñtom Wapômbêñ ma doñtom iyom ma yanida intu havak abô haviñ Ablaham, ma miñ hêv hadêñ anyôla yañ ba hi hêv ami.

21 *Abô balabuñ lôk evak tabô evaki vose e? Mi. Balabuñ hatôm nêv lôkmala, êñ ma tem nambitak thêthôn esak balabuñ. 22 Ma doñtom mi. Wapômbêñ anêñ abô hanañ nena avômalô pik sapêñ idum kambom ba hatôm êmô koladôn te ek injik iniñ kambom thô endeba nede kapôlônjiñ liliñ ba nêvêmbiñ Yisu Kilisi ek neja leñijmavi sêbôk ba Wapômbêñ havak abô hathak.

23 *Sêbôk ma alalô miñ aêvhaviñ ami ba intu abô balabuñ hatôm alañ ek injik Kilisi thô êndêñ alalô endeba nanêmbiñ yani am. 24 *Abô balabuñ ma hatôm kamik atu ba hayabiñ alalô ek nanêmbiñ Kilisi endeba nambitak thêthôn am. 25 Ma loñôndê êvhaviñ lêk hayô yôv ba intu abô balabuñ miñ hayabiñ alalô hathak lojbo ami.

Ñê êvhaviñ intu Wapômbêñ nali

26-27 *Môlô ôêvhaviñ Yisu Kilisi ba intu ithik môlô ma Kilisi ma hatôm kwêv atu ba ik hathak môlô ba môlô lôk Kilisi lêk ubitak doñtom. Ba intu lêk ubitak Wapômbêñ

* 3:18: Lom 4:14   * 3:19: Ap 7:38; Lom 5:20   * 3:21: Lom 8:2-4   * 3:23:

Gal 4:3   * 3:24: Lom 10:4   * 3:26-27: Jon 1:12; Lom 6:3

nali. ²⁸* Aêḡ ba môlô ma lêk ôdôḡ te iyom. Ma miḡ nosoḡ nena môlô ma ḡê Israeḡ mena ḡê Glik la ami. Lôk miḡ nosoḡ nena môlô ma ḡê udum ku hamô alaḡ vibiḡ mena môlô ḡê lôk alaḡsi mi ami. Ma miḡ nosoḡ nena môlô anyô mena avi ami. Milôk. ²⁹* Môlô ma Kilisi anêḡ ba intu môlô ma Ablaham anêḡ limi takatu ba tem noja leḡḡḡmavi takatu ba Wapômbêḡ bôk havak abô yôv ek nêḡ êndêḡ yani.

4

¹ Yenaḡ abô ma aêntêk. Okna te lambô anêḡ nôḡkama ma nakaduḡ anêḡ ma doḡtom tem miḡ enja ketheḡ ami. Yani ma alaḡ ma doḡtom okna denaḡ ba intu tem êḡô êtôm ôpatu ba hadum ku hamô alaḡ vibiḡ vêḡmam. ² Yani hamô ḡê takatu ba eyabiḡ yani vibiḡ ma miḡ hatôm enja anêḡ nôḡkama sapêḡ ami endeba êyô waklavôḡ atu ba lambô hatak am. ³* Ma yêlô Israeḡ ma aêḡ iyom. Yêlô ma hatôm okna atu ba balabuḡ havalôḡ loḡ denaḡ ⁴* endeba Wapômbêḡ etak anêḡ waklavôḡ atu ba nêḡ Nakaduḡ êlêḡ am. Avi havathu yani ba habitak anyô ba hamô balabuḡ vibiḡ ⁵ ek nêḡ yêlô avômena seka takatu ba amô balabuḡ vibiḡ vê ek nambitak Wapômbêḡ anêḡ nali anôḡ.

⁶* Ma môlô avômalô loḡ buyaḡ lêk ubitak Wapômbêḡ anêḡ nali haviḡ. Ba intu Wapômbêḡ hêv Nakaduḡ anêḡ Lovak Matheḡ halêḡ hamô alalôaniḡ kapôlôḡḡḡ lôk Lovak Matheḡ êḡ hadum ba alalô alam kaêk nena, “Aba wakamik.”* ⁷ Aêḡ ba môlô ma nali ma miḡ hatôm ḡê idum ku hamô alaḡsi vibiḡ hathak loḡbô ami. Ba intu Wapômbêḡ hadum ba tem noja nôḡkama mavi êtôm nali ethak ewa.

---

* 3:28: Lom 10:12   * 3:29: Lom 4:13   * 4:3: Kol 2:20   * 4:4: Jon 1:12-14; Lom 1:3
 * 4:6: Lom 8:15-17   * 4:6: “Aba” êḡ ma abô Alam ba anêḡ ôdôḡ nena ‘kamik’.

Pol lamalaiņ ek avômalô Galesia

⁸ Sêbôk atu ba miņ oyala Wapômbêņ ami, êņ ma ņgôkba hamô hatôm môlônim alaņ. ņgôkba takêņ ma miņ wapômbêņ anêņ ami. ⁹⁻¹⁰* Ma lêk môlô osopa Wapômbêņ. Ma doņtom Wapômbêņ da anêņ ku nena bôk havôv môlô vê ba lêk ubitak yani anêņ ma miņ môlôda unim auk ami. Ma aisê ka môlô osopa Mose anêņ balabuņ hathak loņbô? Ayôņ lukmuk lôk ku kapô lôk sondabêņ iniņ balabuņ ma êntêk osopa denaņ. Ku takêņ ma pulusikna lôk vaunena ma doņtom havôv môlô halehi bumalô iniņ auk pik hathak loņbô. Ba lemimhaviņ nôm takêņ imbitak môlônim alaņ esak loņbô e? Môlôda. ¹¹ Yaleņ hik ya hathak môlô. Yakô ku taksêbôk ba yahadum ma lêk hêv yak ba miņ hik anêņ ami.

¹² Aiyarņ thêlô, bôk yahabitak hatôm môlô ma yahatak avômalô Israel iniņ balabuņ. Ba intu yahalaņ hadêņ môlô ek numbitak êtôm ya. Sêbôk ma miņ ôdô ya ami. ¹³ Môlô oyala nena yahapôm lijiņ ma yahathôk ba yahanarņ Wapômbêņ anêņ Abô Mavi môņ anêņ hadêņ môlô. ¹⁴ Lijiņ êņ hêv malaiņ hadêņ môlô ma doņtom owa ya thô hatôm owa Wapômbêņ anêņ aņela te mena Yisu Kilisi da la thô. Ma miņ ôvôliņ dômim lôk ôpôlik hathak ya ami. ¹⁵ Yahayala katô nena môlô hatôm nômbi malemim daluk vê ba nônêm êndêņ ya. Lemimmavi êņ lêk hasôv ba hi êsê? ¹⁶ Yahanarņ abô avanôņ hadêņ môlô ma ôpôlik hathak ya eka?

¹⁷ ņê takêņ maleņiņkilik ek môlô nôpôlik esak ya ma lemimimbiņ i. Ma miņ idum aêņ ek môlô nôpôm nômla mavi êņjêk i ami. ¹⁸ Avômalô ethak êv leņiņmavi hadêņ ņê loņ buyarņ, êņ ma mavi. Ma doņtom miņ yahamô haviņ môlô ami, ma aisê ka môlô uluviņ ku êņ ma ôêv

---

* 4:9-10: Lom 14:5; Kol 2:16

lemimmavi hadêñ ñê auk kambom takêñ? ¹⁹ Yenañ avômena anôñ, ya hatôm avi atu ba hawa vovañ hathak loñbô ek embathu endeba Kilisi êmô môlô kapôlômim am. ²⁰ Môlônim auk haliñ ya ba intu yalenhaviñ yasôk yamô imbiñ môlô ek yatak abô lôklokwañ ma yanañ abô labali iyom.

Abô loñ kapô hathak Sela lo Haga

²¹ Môlô takatu ba udum ek nômô Mose anêñ abô balabuñ vibiy ma yahadum ek yanañ injik môlô liñ nena, “Môlô oyala abô balabuñ anêñ loñôndê anêñ dañ sapêñ e?” ²²* Eto nena Ablaham habi okna ju vê. Ma yanavi Sala da havathu yañ, yani ma alañ mi. Ma avi ku Haga havathu yañ, yani ma avi lôk alañ. ²³* Ma Haga havathu nakaduñ hathak ñê pik iniñ loñôndê. Ma Sala ma havathu hathak Wapômbêñ bôk havak abô haviñ Ablaham yôv.

²⁴⁻²⁵ Avi ju êntêk ma abô loñ kapô hathak ik tabô lokwañju thô. Tabô yañ ma evak hêk dum Sainai hamô loñ Alebia kapô. Haga ma hatôm tabô atu ba havathu nali ba idum ku êmô alañsi vibiy. Ma avômalô Isael takatu ba êmô Jelusalem, thêlô êmô balabuñ vibiy hatôm ñê lôk alañsi takêñ. Aêñ ba tabô êñ ma Haga ma Haga êñ ma malak Jelusalem bôlôn êntêk.

²⁶* Ma tabô yañ ma avi atu ba alañ mi, êñ ma Jelusalem atu ba hamô malak leñ ma yani miñ hadum ku hamô alañ vibiy ami. Yani ma alalôaniñ wakatik. ²⁷ Hatôm bôk eto nena,

“O avi yamu, miñ howa avômena ami,
ômô lôk lemmavi.

Ma o avi atu ba miñ howa vovañ ek ombathu avômena
ami,
nêm yeñ lôk lemmavi lôk lêlô,

---

* 4:22: Stt 16:15; 21:2   * 4:23: Lom 9:7-9   * 4:26: Hib 12:22; ALK 21:2,10

ek malê nena o avi yamu, nalumi lêk bêñ anôñ
hamôñ ek avi lôk anyô atu.”

Aisaia 54:1

²⁸* Aiyañ thêlô, Wapômbêñ havak abô ba Aisak habitak.
Ma môlô lêk ubitak aêñ iyom. ²⁹*Ma okna yañ atu ba
habitak hathak ñê pik iniñ loñôndê hêv vovañ hadêñ yañ
atu ba evathu hathak Lovak Matherñ. Lêk êntêk aêñ iyom.
³⁰Ma dorjtom Wapômbêñ anêñ kapya hanañ aisê?
“Nakaduñ yañ atu ba talêbô ma alañ mi tem enja lambô
anêñ nômkama.

Ma yañ atu ba talêbô hamô alañ vibiñ ma mi.

Ba intu nêma avi êñ lôk anêñ nakaduñ vê.” *Môñ Anôñ 21:10*

³¹Aêñ ba aiyañ thêlô, alalô ma avi alañ atu anêñ nali. Ma
miñ avi lôk alañ anêñ nali ami.

5

Kilisi hêv alalô vê hêk balabuñ

¹Kilisi hêv alalô vê hêk balabuñ ek balabuñ miñ eyabiñ
alalô ami. Aêñ ba numiñ lôklokwañ ek balabuñ miñ
imbitak alalôaniñ alañ esak loñbô ami.

²Nodañô! Ya Pol yahanañ hadêñ môlô nena nongothe
unim kupik, êñ ma Kilisi anêñ ku tem imbitak êtôm nôma
oyañ. ³Ma yahanañ hathak loñbô nena opalêla takatu
ba engothe iniñ kupik, ma balabuñ anêñ ku miñ hama
ami ma lôkmala denañ ek nesopa lôkthô. ⁴Aêñ ba ôpatu
ba hasopa balabuñ ek imbitak thêthôn, êñ ma hatôm
hadabêñ yanida kisi hêk Kilisi anêñ wapôm. Lôk hêv
yanida vê hêk Kilisi. ⁵Ma dorjtom Lovak Matherñ hadum
ba alalô aêvhaviñ ba apôviñ thêthôn atu ba aêv maleñiñ
hathak ek êlêm. ⁶*Engothe kupik mena miñ engothe
kupik ami ma alalô takatu ba aêvhaviñ Yisu Kilisi ayê nena

* 4:28: Stt 15:4-5; Lom 9:7 * 4:29: Stt 21:9 * 5:6: 1Ko 7:19; Gal 6:15

nôm oyaņ. Êvhaviņ ma nômbêņ ba hik anêņ anôņ ma leņiņhaviņ avômalô vi.

⁷ Sêbôk ma môlô olaņviņ mavi. Ma opalê intu lêk hathale môlô thô ba ôêv yak hathak abô avanôņ? ⁸ Auk êņ miņ halêm anêņ ôpatu ba halam môlô ami. ⁹ *Yis dokte iyom hatôm idum polom isiņ bêņ. ¹⁰ *Ma doņtom yahayala nena môlô ma Anyô Bêņ anêņ avômalô ba tem miņ nobaloņ auk yaņ ami. Ma opalê atu ba habuliņ môlônim auk tem enja anêņ vuli.

¹¹ Aiyaņ thêlô, avômalô doho esoņ nena yahavatho auk neņgothe kupik loņ hatôm sêbôk ba yahasopa abô balabuņ. Ma doņtom yahavatho auk neņgothe kupik loņ, êņ ma tem miņ avômalô takêņ nesaņ ya ami. Lôk yahalôk ek neņgothe kupik, êņ ma yahêv alovalaņaņsiņ atu ba avômalô êpôlik hathak vê. ¹² Ma ñê takatu ba ibuliņ môlônim auk, êņ ma mavi ek neņgothe iniņ kupik lôk nimbi thalôk vê imbiņ!

¹³ *Yenaņ aiyaņ thêlô, Wapômbêņ halam môlô ba hapole môlô vê hêk abô balabuņ anêņ ku. Balabuņ miņ hayabiņ môlô hathak loņbô ami ba intu miņ nodenu kapôlômim bô esak loņbô ami. Mi. Lemimimbiņ avômalô vi ba nônêm i sa. ¹⁴ *Balabuņ sapêņ anêņ ôdôņ ma doņtom iyom nena,

“Lemimbiņ anyô yaņ êtôm lemhaviņ oda.” *Wok Plis 19:18*

¹⁵ Môlô hatôm avuņ yatap ba othaņ am mayaliv ba intu noyabiņ am. Yakô môlôda numbuliņ am.

Lovak Matheņ anêņ loņôndê

¹⁶ Yahaņaņ nena nosopa Lovak Matheņ ek lemvimkupik anêņ thethaņak miņ imbi alak imiņ môlô ami.

¹⁷ *Kapôlôņiņ bô hapôlik ek Lovak Matheņ anêņ auk ma

* 5:9: 1Ko 5:6 * 5:10: 2Ko 11:15; Gal 1:7 * 5:13: 1Pi 2:16 * 5:14:

Lom 13:9 * 5:17: Lom 7:15-23

Lovak Matheŋ hapôlik ek kapôlônŋiŋ bô anêŋ thethaŋak. Nôm ju êŋ ethak ik i aleba môlô miŋ hatôm nundum ku mavi takatu ba môlô lemimhaviŋ ek nundum ami. ¹⁸ Ma doŋtom môlô lêk osopa Lovak Matheŋ anêŋ abô ba intu miŋ ômô abô balabuŋ vibiŋ ami.

¹⁹*Kapôlônŋiŋ bô anêŋ bôk lo loŋ atu ba havôv avômalô ma aêntêk. Sek waliliŋ lôk anyô lo avi maleŋŋkilik ek i ma kobom mama lomaloma ²⁰ lôk êv yeŋ hadêŋ ŋgôkba lôk êbôk siniŋ ma ik vovak ba leŋŋmaniŋ lôk kapôlônŋiŋ kambom ba ethaŋ i ma leŋŋdaŋ ba idum palonŋ lôk enaŋ abô lôk vovak ek nembak i vose. ²¹ Ma maleŋŋkilik hathak nômkama lôk inum waiŋ ba molo ma êbôi ba elam kaêk mayaliv lôk idum kambom lomaloma haviŋ. Nôm takêŋ bôk yahananŋ hadêŋ môlô yôv, ma lêk yahananŋ hathak loŋbô nena avômalô takatu ba idum aêŋ tem miŋ hatôm nimitak nêyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô ami. Mi anôŋ.

²² Ma doŋtom Lovak Matheŋ anêŋ bôk lo loŋ atu ba hik anôŋ ma aêntêk. Leŋŋhaviŋ i lôk leŋŋmavi haviŋ i ma êmô yôhokna lôk êmô maliŋyaô ma êv avômalô vi sa lôk idum mavi hadêŋ i ma êmô batônŋ oyaŋ ²³ lôk etauviŋ i ma ipuki loŋ. Ma balabuŋ la miŋ hêk kobom takêntêk êŋ loŋ siŋ ami. ²⁴*Ma Yisu Kilisi anêŋ avômalô bôk ik kapôlônŋiŋ bô lôk thethaŋak takatu ba habi alak hamiŋ i vônô hathak alovalaŋaŋsiŋ. ²⁵ Lovak Matheŋ lêk hayabiŋ alalô ba intu nasopa vaŋgwam. ²⁶*Ma miŋ alalô nambôi lôk nambi anyô yaŋ la ek injik vovak ma leŋŋdaŋ ami.

6

Kobom mavi anêŋ ôdôŋ

---

* 5:19: 1Ko 6:9-10   * 5:24: Lom 6:6; Kol 3:5   * 5:26: Plp 2:3

¹* Aiyaŋ thêlô, môlônim anyô hêvhaviŋ te hadum kambom, êŋ ma môlô takatu ba osopa Lovak Matherŋ nonaŋ abô yaô ek nôbôv yani êmbôlêm esak loŋbô. Ma oyabiŋ o ek miŋ êmbôv o ami. ²* Nônêm avômalô takatu ba ewa malaiŋ sa. Êŋ ma hatôm hosopa Kilisi anêŋ balabuŋ. ³ Alalô lôkthô ma ŋê athêŋ mi. Ba intu anyô te hasoŋ nena yani anyô lôk athêŋ bêŋ, êŋ ma hasau yanida. ⁴ Anyô tomtom nêsôi ba neya ek leŋŋmavi esak iniŋ kobom ma miŋ netatale anyô vi ami. ⁵* Aêŋ ba môlôda tomtom noja unim vak atu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ o.

⁶* Ma nuŋgwik anêm nômkama mavi sam êndêŋ kêdôŋwaga takatu ba êdôŋ môlô hathak Wapômbêŋ anêŋ abô.

⁷* Nôm alêla takatu ba ovatho halôk unim ku intu tem nodav. Ba intu miŋ nosoŋ nena hatôm nosau Wapômbêŋ esak nômla ami. Mi anôŋ. ⁸ Ma ôpatu ba hapaliv kapôlôŋiŋ bô anêŋ vêk ma tem enja anêŋ anôŋ ma ŋama. Ma ôpatu ba hapaliv Lovak Matherŋ anêŋ vêk ma tem enja anêŋ anôŋ ma lôkmala atu ba êmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. ⁹ Alalô nandum ku lôklokwaŋ ma miŋ natak ku takêŋ ami ek naja anêŋ anôŋ mavi êndêŋ anêŋ waklavôŋ. Ba intu alalô miŋ kapôlôŋiŋ egiap ek nandum mavi lomaloma ami. ¹⁰ Aêŋ ba alalô napôpêk i ek nandum kobom mavi êndêŋ avômalô sapêŋ. Ma nandum kobom êŋ mathalaleŋ êndêŋ ôdôŋ takatu ba êvhaviŋ.

Abô anêŋ daŋ

¹¹ Môlô ôyê abô anêŋ daŋ êntêk ba eto bêŋbêŋ ma yahato hathak yada yabaheŋ.

¹² ŋê takêŋ êkô ek neja vovaŋ esak Kilisi anêŋ alovalaŋaŋsiŋ. Ba intu eyanda môlô ek noŋgothe unim kupik

---

* 6:1: Mat 18:15   * 6:2: Lom 15:1   * 6:5: Lom 14:12   * 6:6: 1Ko 9:11,14
 * 6:7: Lom 8:13

ek thêlô nêmbôi esak nômkama takatu ba hamô yaiņ iyom. ¹³ Ȳê takatu ba êlôk hathak auk neņgothe kupik, ma thêlôda miņ esopa balabuņ lôkthô ami. Ma doņtom idum ek môlô neņgothe kupik ek avômalô vi nêgê ba nênem athêņ lôkmaņgiņ êndêņ i. ¹⁴ Ma Yisu Kilisi hama hathak alovalaņasiņ. Ba intu hik auk pik vônô aleba yahathôņ auk êņ paliņ. Ma hik ya vônô aleba auk pik hathôņ ya paliņ aêņ iyom. Aêņ ba yada tem yambôya esak alalôaniņ Anyô Bêņ Yisu Kilisi anêņ alovalaņasiņ iyom. ¹⁵ *Eņgothe kupik mena miņ eņgothe kupik ami, êņ ma nôm oyaņ. Nômbêņ ma alalô lêk abitak avômalô lukmuk. ¹⁶ Yôhok lôk nanêm kapôlôņiņ ni êndêņ avômalô takatu ba esopa abô êņ, thêlô ma Wapômbêņ anêņ avômalô Israel anôņ.

¹⁷ *Ma yôv. Pôpô takatu ba yahawa hathak Yisu hêk yaleņviņkupik ma hatôm. Ba intu notak nôm takêņ ek miņ nênem malaiņ êndêņ ya esak loņbô ami.

¹⁸ Aiyaņ thêlô, Anyô Bêņ Yisu Kilisi anêņ wapôm eyabiņ môlônim dahôlômim. Avanôņ.

---

* 6:15: Gal 5:6; 2Ko 5:17   * 6:17: 2Ko 4:10

Wapômbênj Anêj Abô Matherj
The New Testament in the Malei-Hote Language of Papua New
Guinea

Nupela Testamen long tokples Maei-Hote long Niugini

copyright © 2010 Wycliffe Bible Translators, Inc. and The Malê people

Language: Hotê-Malê (Malei-Hote)

Translation by: Wycliffe Bible Translators

Contributor: The Malê people

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2015-01-02

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 5 Feb 2018 from source files dated 5 Feb 2018

c8e90bc3-6cab-57b1-9a48-04f5f30fe59a